

Vai trò của gia tộc đối với việc xây dựng văn hóa gia đình hiện nay: Nghiên cứu trường hợp tại xã Nghi Hợp, huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An

The roles of family in building current family culture: Cases in Nghi Hop commune,
Nghi Loc district, Nghe An province

Nguyễn Thị Hạnh*
Nguyen Thi Hanh*

Viện Khoa học Xã hội vùng Trung Bộ, thành phố Đà Nẵng
Institute of Social Sciences of the Central Region, Da Nang, 550000, Vietnam

(Ngày nhận bài: 18/10/2023, ngày phản biện xong: 23/10/2023, ngày chấp nhận đăng: 19/01/2024)

Tóm tắt

Văn hóa của một gia đình, một quốc gia dân tộc bao giờ cũng bắt rễ từ cội nguồn của dòng họ, hay văn hóa gia tộc. Bài viết luận bàn về vai trò của gia tộc đối với xây dựng văn hóa gia đình hiện nay tại xã Nghi Hợp (huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An). Trên cơ sở nghiên cứu thực trạng vai trò của gia tộc đối với xây dựng văn hóa gia đình hiện nay, chúng tôi đã chỉ ra những giá trị mà dòng họ mang lại, đó là dòng họ với vai trò giáo dục; dòng họ tạo ra mạng lưới liên kết xã hội và cuối cùng dòng họ tạo ra sự bình đẳng trong quan hệ gia tộc.

Từ khóa: gia đình; văn hóa gia đình; dòng họ - gia tộc; văn hóa dòng họ.

Abstract

The culture of a family and a nation is always rooted in the roots of the family line, or lineage culture. The article discusses the roles of the family in building current family culture in Nghi Hop commune (Nghi Loc district, Nghe An province). Based on research on the current status of the lineage's roles in building family culture today, we have pointed out the values that family lines bring, which are family lines with the roles of education; family lines creating social networks and ultimately family lines creating equality in family relationships.

Keywords: family; family culture; family line – clan; lineage culture.

1. Đặt vấn đề

Gia đình là nhân tố chiến lược đối với sự phát triển của xã hội, là môi trường đặc thù để hình thành, nuôi dưỡng và giáo dục nhân cách của mỗi con người. Để xã hội tồn tại và phát triển bền vững, văn hóa gia đình đóng một vai trò hết

sức quan trọng. Hiện nay sự giao lưu mở cửa, hội nhập đã tạo điều kiện cho gia đình kế thừa được nền văn hóa tiên tiến, văn minh của các nước trong khu vực. Tuy nhiên, bên cạnh những cơ hội đạt được, mặt trái của cơ chế thị trường đã làm cho văn hóa gia đình đã và đang phải đối

* Tác giả liên hệ: Nguyễn Thị Hạnh
Email: hanhnguyen8790@gmail.com

mặt với nhiều khó khăn và thách thức. Các tệ nạn xã hội như ma túy, cờ bạc, mại dâm đã xâm nhập sâu vào các gia đình; phẩm chất đạo đức bị xói mòn ở một số bộ phận giới trẻ; vấn đề bạo lực học đường, ly hôn, bạo lực gia đình v.v. đang có chiều hướng gia tăng, để lại hậu quả nặng nề đối với gia đình và xã hội. Thực hiện chủ trương của Đảng và Nhà nước, chúng ta vẫn tiếp tục thực hiện phong trào xây dựng văn hóa gia đình đi vào chiều sâu, góp phần tích cực để hoàn thiện bộ tiêu chí mà gia đình đạt được. Trên tinh thần Đại hội lần thứ XIII, Đảng tiếp tục xác định: “Thực hiện các chuẩn mực văn hoá gia đình Việt Nam ấm no, hạnh phúc, tiến bộ và văn minh. Đề cao vai trò của gia đình trong nuôi dưỡng, giáo dục thế hệ trẻ; xây dựng hệ giá trị quốc gia, hệ giá trị văn hoá và chuẩn mực con người gắn với giữ gìn, phát triển hệ giá trị gia đình Việt Nam trong thời kỳ mới” [7]. Quan điểm này không chỉ được xem là chiến lược phát triển quốc gia, mà còn góp phần ổn định an ninh chính trị - xã hội, phát triển đất nước. Vì vậy, xây dựng văn hóa gia đình là một nhiệm vụ hết sức quan trọng, vừa mang ý nghĩa lý luận và có tính thực tiễn sâu sắc. Song muốn xây dựng vững chắc nền tảng văn hóa gia đình, đầu tiên dòng họ đóng một vai trò quan trọng, bởi một số dòng họ đề ra những tiêu chí cho những cá nhân, vợ chồng, con cái trong gia tộc để hàng năm đánh giá, xếp loại gia đình văn hoá. Do vậy, hiện nay gia tộc dường như đóng một vai trò chính yếu trong xây dựng văn hoá gia đình.

2. Cách tiếp cận và phương pháp nghiên cứu

Cách tiếp cận: Bài viết tiếp cận từ góc độ văn hóa gia đình, đây là hướng tiếp cận chủ yếu nhằm để soi chiếu đánh giá, phân tích nhận diện vai trò của dòng họ đối với xây dựng văn hóa gia đình trong bối cảnh hiện nay. Nghiên cứu này trên cơ sở tiếp cận liên ngành khoa học xã hội để phân tích, đánh giá vai trò của dòng họ đã tác động, ảnh hưởng tới văn hoá gia đình ở xã Nghi Hợp.

Phương pháp nghiên cứu: Bài viết sử dụng tài liệu thứ cấp về lý thuyết và thực tiễn nghiên cứu gia đình, văn hóa gia đình của các nhà nghiên cứu đi trước, để khảo cứu, soi chiếu khung lý thuyết về văn hóa gia đình hiện nay. Đồng thời dựa trên các báo cáo thứ cấp tình hình phát triển kinh tế - xã hội của địa phương; báo cáo của hội đồng gia tộc của các dòng họ; báo cáo của ban khuyến học dòng họ Nguyễn Đình. Bằng việc sử dụng phương pháp nghiên cứu định tính, kết hợp mô tả, phân tích và tổng hợp, so sánh và đối chiếu giữa các dòng họ, để làm rõ vai trò của gia tộc đối với xây dựng văn hóa gia đình tại địa bàn nghiên cứu.

3. Sơ lược về các dòng họ ở xã Nghi Hợp: lịch sử hình thành và phát triển

Nghi Hợp là một trong 30 xã, thị trấn của huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An. Hiện nay xã Nghi Hợp có tất cả 11 xóm, với tổng diện tích 371,52 ha, dân số 3.485 người [2]. Theo “Hương ước” của làng ghi lại: Đầu thế kỉ XIV, dân cư còn thưa thớt, trong số những người đầu tiên đến khai hoang lập ấp ở vùng đất Thượng Xá (Nghi Hợp ngày nay) là cụ Nguyễn Hợp (thủy tổ dòng họ Nguyễn Đình). Cụ Nguyễn Hợp quê ở làng Cương Gián, huyện Hoan Châu, phủ Đức Quang (nay là xã Cương Gián, huyện Nghi Xuân, Hà Tĩnh). Cụ Nguyễn Hợp mang theo người con trai thứ hai tên là Nguyễn Hội đến đây sinh sống. Tại Thượng Xá cụ Nguyễn Hội và vợ Vũ Thị Hạch đã sinh ra hai người con trai (Nguyễn Biện và Nguyễn Xí). Thời đó nghề làm muối của gia đình cụ Nguyễn Hội rất phát triển. Trong những chuyến đi buôn muối ở vùng thượng du Thanh Hóa, cụ Nguyễn Hội đã quen biết gia đình Lê Lợi và xin cho con trai đầu là Nguyễn Biện vào làm trong trang trại Lam Sơn (Thanh Hóa). Nguyễn Xí lên 9 tuổi mồ côi cả cha lẫn mẹ, nên cũng theo anh trai ra trại Lam Sơn sinh sống. Khi Lê Lợi dấy nghĩa chống giặc Minh xâm lược thì anh em Nguyễn Biện, Nguyễn Xí tham gia nghĩa quân. Nguyễn Biện đã hy sinh, còn Nguyễn Xí

trong suốt cuộc đời phục vụ 4 đời vua Lê, đã có nhiều công lao to lớn trong chống giặc ngoại xâm. Tương truyền Nguyễn Xí có 16 người con trai (con trai thứ 16 mất lúc nhỏ chưa đầy một tuổi) và 8 người con gái. Đến nay trải qua hơn 600 năm, các thế hệ con cháu của Nguyễn Xí (dòng họ Nguyễn Đình) đã có mặt và phát triển rộng khắp ở mọi tỉnh thành trên cả nước (bao gồm 15 đại chi lớn), trong đó tại điểm nghiên cứu, phần lớn tập trung con cháu của các đại chi 2, 3, 5, 6 và đại chi 14, chiếm 90% dân số của xã Nghi Hợp. Ngoài họ Nguyễn Đình, ở Nghi Hợp còn có 8 dòng họ Nguyễn khác từ các vùng đất khác đến sinh cơ lập nghiệp: Dòng họ Nguyễn Kế gốc tổ từ vùng đất Hà Tĩnh, Nguyễn Văn nguyên gốc tổ là họ Mạc từ Cao Bằng, họ Nguyễn Gia gốc tổ từ Ninh Bình, họ Nguyễn Cảnh từ Nghi Thủy – Cửa Lò, họ Nguyễn Quang gốc từ Can Lộc – Hà Tĩnh, họ Nguyễn Trọng gốc từ Nghi Xuân – Hà Tĩnh, họ Nguyễn Văn từ Thanh Chương – Nghệ An và họ Nguyễn Ngọc từ Diễn Châu – Nghệ An. Ngoài ra còn những dòng họ khác, họ Lê Văn gốc tổ từ Thanh Hóa, họ Trần Văn có gốc từ Diễn Châu (Nghệ An) v.v... Vùng đất Thượng Xá xưa kia, ban đầu chỉ có một dòng họ, đến nay đã có hơn 50 dòng họ. Các dòng họ từ nhiều vùng, miền khác nhau tất cả đều nhanh chóng hòa nhập để trở thành người dân bản địa tại vùng Thượng Xá.

4. Vai trò của gia tộc đối với xây dựng văn hóa gia đình tại xã Nghi Hợp

4.1. Dòng họ với vai trò giáo dục

Thứ nhất, dòng họ giáo dục ý thức về cội nguồn. Từ xưa đến nay, dòng họ - gia tộc của người Việt được xem là sợi dây huyết thống, mặc dù ở đâu, điều kiện kinh tế và vị thế xã hội ra sao thì mọi người luôn hướng về cội nguồn nơi “*chôn rau cắt rốn*”. Hàng năm, vào dịp giỗ tổ hay mọi hoạt động trọng đại của dòng họ diễn ra, hội đồng gia tộc họ Nguyễn Đình đã gửi thông tin đến ban liên lạc các đại chi, trung chi ở các tỉnh, thành phố nhằm kêu gọi con cháu trở

về để tri ân, tưởng nhớ tới quê cha đất tổ. Suốt thời gian khảo sát ở làng chúng tôi đã có dịp tiếp xúc, trao đổi với các thành viên ở nhiều độ tuổi khác nhau, từ tộc trưởng, các thành viên trong ban hội đồng gia tộc, đến tầng lớp thanh, thiếu niên v.v... Tất cả mọi người đều vui mừng trải lòng khi được chia sẻ về lịch sử hình thành dòng họ của mình, cũng như công lao đóng góp cho dòng họ của các bậc tiền bối. Niềm vui ấy không chỉ biểu hiện ở sự niềm nở trên khuôn mặt, mà còn biểu hiện ở sự hiểu biết khá tường tận của mỗi người về dòng họ mình. Có được ý thức về cội nguồn và niềm tự hào đó là do những người ở quê thường xuyên gắn bó với sinh hoạt dòng họ, những người lập nghiệp xa quê hương, luôn trở về bên gia đình, gia tộc. Mỗi khi những hoạt động của dòng họ diễn ra, đầu tiên trưởng tộc và các cụ cao tuổi, thường ôn lại nguồn gốc, sự hình thành dòng họ và nhắc nhở các thế hệ con cháu hôm nay phải luôn tưởng nhớ tới công lao của các vị “*tiên công*” trong dòng họ. Chính việc ý thức về cội nguồn mà dòng họ tạo ra giúp cho mỗi thế hệ trong gia đình, đặc biệt là thế hệ trẻ luôn ý thức được sự đóng góp của các vị “*tiên công*”, từ đó tôn thờ các giá trị mà ông cha đã xây dựng nên.

Thứ hai, dòng họ giáo dục về tinh đoàn kết trong gia đình, gia tộc. Dòng họ Nghi Hợp được xem là chỗ dựa tinh thần cho tất cả mọi thành viên trong gia đình. Tình “*trương thân, tương ái*” luôn được đề cao ở dòng họ này. Xưa kia, tinh thần đó biểu hiện ở việc các dòng họ giúp đỡ, hỗ trợ lẫn nhau trong việc khai hoang lập làng. Ngày nay, tiếp nối truyền thống đó, hầu như trong mọi hoạt động của cuộc sống thường nhật luôn có sự hiện diện của dòng họ. Nếu gia đình trong dòng họ có đám cưới, thì toàn thể anh em, họ hàng thân thích đến tham dự, làm giúp. Khác với ở thành phố, ở vùng quê hiện nay đám cưới của một gia đình xem như đám cưới của cả dòng họ, từ chuyện ăn hỏi, cưới xin, soạn mâm, dọn cỗ đều tự tay con cháu trong dòng họ đảm đương. Không chỉ tham gia, giúp đỡ việc hiếu hỉ mà

dòng họ còn là nơi chia sẻ nỗi buồn, sự mất mát cùng gia quyến khi có người thân qua đời. Tại địa bàn Nghi Hợp (họ Nguyễn Đình, Nguyễn Gia, Lê Văn và họ Phan Văn), mỗi dòng họ đã thành lập một đội tế và có ban tế lễ riêng. Mỗi khi trong gia tộc có người thân qua đời, đội tế cùng con cháu trong họ đến chia sẻ nỗi buồn, ngoài những lời động viên, thăm hỏi, ban tế lễ dòng họ còn thay nhau túc trực cùng gia quyến. Ngoài ra, thành viên nào trong gia tộc bị ốm đau, thì đại diện ban thăm viếng dòng họ thay mặt hỏi thăm, chia sẻ khó khăn mỗi hoàn cảnh từ 100 nghìn đến 200 nghìn đồng. Những trường hợp không may gặp rủi ro, hoạn nạn trường ban dòng họ kêu gọi bà con dòng họ quyên góp, ủng hộ. Việc làm của dòng họ đã an ủi, động viên tinh thần cho mỗi cá nhân.

Trong sản xuất nông nghiệp, trước kia người dân ở Nghi Hợp một năm canh tác hai vụ, vụ chiêm và vụ mùa, các công đoạn sản xuất chủ yếu sử dụng lao động thủ công. Do đó, từng hộ gia đình nhỏ lẻ, không trực tiếp tham gia sản xuất mà đổi công cho các gia đình trong họ tộc. Trong trường hợp này quan hệ huyết thống, quan hệ anh em phát huy bằng cách làm giúp, đổi công để hỗ trợ lẫn nhau. Hiện nay ở xã Nghi Hợp – là một xã thuần nông vẫn duy trì hình thức này. Mặc dù hiện nay kinh tế phát triển và điều kiện máy móc trong sản xuất thuận lợi hơn nhưng

hình thức giúp đỡ, hỗ trợ lẫn nhau về trao đổi ngày công trong sản xuất nông nghiệp tại địa bàn xã Nghi Hợp vẫn còn đậm nét như trước kia.

Tính cố kết trong gia tộc còn được dòng họ Nguyễn Đình quy định cụ thể (Bảng 1) - bảng tiêu chí đánh giá xếp loại công nhận dòng họ - gia đình văn hóa. Cụ thể hóa tiêu chí với từng đối tượng khác nhau: đối với các thành viên trong gia đình, đối với vợ chồng con cái và đối với dòng họ, mỗi chủ thể có một tiêu chí khác nhau, trong mỗi tiêu chí có quy định số điểm cụ thể. Những tiêu chí trên được tộc trưởng và hội đồng gia tộc thông qua, sau đó phổ biến xuống các đại chi, trung chi, tiểu chi/phái và đến tận các gia đình. Căn cứ vào tiêu chí này, hàng năm hội đồng gia tộc đưa ra hình thức khen thưởng, tuyên dương trước toàn thể dòng họ, đối với những thành viên đạt kết quả xuất sắc; trao bằng khen cho những gia đình đạt thành tích giỏi trong phong trào xây dựng gia đình văn hóa. Bên cạnh đó dòng họ cũng kiểm điểm, nhắc nhở những gia đình chưa thực hiện tốt các tiêu chí mà dòng họ đề ra. Mục đích của việc này nhằm rèn luyện nhân cách, phẩm chất của mỗi thành viên trong gia đình, gia tộc. Việc rèn luyện đó giúp cho mỗi gia đình có cuộc sống trên thuận dưới hòa, gia đình yên ấm tạo điều kiện phát huy các giá trị tốt đẹp của văn hóa gia đình, trong công tác xây dựng nếp sống văn hóa gia tộc tại địa phương.

Bảng 1. Bảng tiêu chí đánh giá, xếp loại công nhận dòng họ - gia đình văn hóa của họ Nguyễn Đình

Tiêu chí	Nội dung	Điểm tối đa
1. Đối với các thành viên gia đình	a) Các thành viên, gia đình phải thực hiện tốt, chấp hành nghiêm túc các nội quy tộc ước của dòng họ.	15
	b) Toàn thể cá nhân, gia đình giữ gìn nề nếp gia phong, thuần phong mỹ tục của dòng họ, tích cực tham gia các hoạt động xây dựng đời sống văn hóa ở trong dòng họ và nơi địa phương mình đang sinh sống.	15
	c) Thành viên tuyệt đối không vi phạm những nội quy của dòng họ, có đạo đức tốt, không mắc các tệ nạn xã hội, tích cực tham gia vào các phong trào, hoạt động của dòng họ.	10

Tiêu chí	Nội dung	Điểm tối đa
2. Đối với vợ, chồng, con cái	a) Vợ chồng bình đẳng, thương yêu giúp đỡ, chia sẻ tất cả mọi hoạt động trong đời sống gia đình; không có bạo lực gia đình dưới mọi hình thức; thực hiện bình đẳng giới; vợ chồng thực hiện sinh con đúng quy định, cùng có trách nhiệm nuôi con khỏe dạy con ngoan.	15
	b) Gia đình nề nếp, ông bà cha mẹ gương mẫu, con cháu thảo hiền, giữ gìn các giá trị văn hóa gia đình truyền thống, tiếp thu chọn lọc các giá trị văn hóa mới.	15
	c) Trẻ em trong độ tuổi đi học đều được đến trường, chăm ngoan, hiếu học, con cái luôn có trách nhiệm với gia đình, tổ tông dòng họ.	10
3. Đối với dòng họ	a) Dòng họ luôn tạo tinh thần đoàn kết, giúp đỡ thăm hỏi lẫn nhau, giúp nhau phát triển kinh tế, xóa đói giảm nghèo, làm giàu chính đáng, mục tiêu hàng năm 70% gia đình trong dòng họ có đời sống kinh tế ổn định và từng bước phát triển.	10
	b) Dòng họ tích cực tham gia cuộc vận động “ <i>Toàn dân đoàn kết xây dựng đời sống văn hóa ở khu dân cư</i> ”, mục tiêu hàng năm 80% gia đình trong dòng họ đạt danh hiệu gia đình văn hóa, 70% gia đình đạt danh hiệu “gia đình học tập”.	10

Nguồn: Tư liệu điền dã

Thứ ba, dòng họ giáo dục đạo lý “Uống nước nhớ nguồn”. Đây là đạo lý nhân văn có từ đời xưa của nền văn hóa truyền thống gốc nông nghiệp của dân tộc Việt. Thờ cúng tổ tiên không chỉ là nét đẹp văn hóa truyền thống, mà còn củng cố mối quan hệ huyết thống trong mỗi gia đình. Tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên trong quá trình hình thành, tồn tại của nó đã góp phần tạo ra những giá trị đạo đức truyền thống như lòng hiếu thảo, lòng nhân ái, tính cộng đồng. Trên tinh thần đó hầu như mỗi dòng họ ở Nghi Hợp đều có nhà thờ tổ, nhà thờ của trung chi, tiểu chi và nhánh. Các sản phẩm làm ra từ nông nghiệp: gạo com, xôi gà, hương hoa, trầu rượu, bánh trái v.v... được con cháu dâng lên bàn thờ gia tiên. Hằng năm tưởng nhớ những người đã khuất, toàn thể con cháu chăm lo tôn tạo, sửa sang phần mộ của ông bà, tổ tiên. Việc tế tự tổ tiên không chỉ cầu cho linh hồn của những người đã khuất được siêu thoát mà còn là dịp để con cháu tưởng nhớ công ơn sinh thành của thủy tổ. Do đó, trong mỗi gia đình tín ngưỡng thờ cúng tổ tiên với đạo lý “Uống nước nhớ nguồn” dần dần trở thành “đạo hiếu”. Đạo hiếu là cái gốc của mỗi một con

người. Như Đặng Phương Kiệt đã viết: *Trong thờ cúng tổ tiên, ý thức về sự truyền nối của dòng họ, gia tộc và gia đình đạt tới một trình độ đạo lý rất cao, thậm chí trở thành một đạo lý nền tảng của đời sống con người*” [5].

4.2. Dòng họ tạo ra mạng lưới liên kết xã hội

Ngô Đức Thịnh cho rằng: “*Mạng lưới xã hội được hiểu như là mối liên hệ giữa các cá nhân, các nhóm xã hội khác nhau trong một thực thể nhất định*” [6]. Từ quan điểm này chúng tôi xem dòng họ là một mạng lưới liên kết xã hội giữa các thành viên, giữa các gia đình trong một cộng đồng xã hội, đây là sự liên kết giữa những người cùng huyết thống. Vậy câu hỏi đặt ra dòng họ tạo ra mạng lưới liên kết bằng hình thức nào và có vai trò gì đối với việc xây dựng văn hóa gia đình tại địa bàn nghiên cứu?

Đầu tiên, biểu hiện trong việc họp họ. Hầu như vào trước ngày công việc trọng đại của các dòng họ, tộc trưởng và những thành viên thuộc hội đồng gia tộc đã tổ chức họp họ. Cuộc họp này, ngoài sự có mặt của hội đồng tộc họ còn có sự tham gia tự nguyện của con cháu trong họ.

Địa điểm họp thông thường tập trung tại nhà thờ họ. Nội dung họp bàn về các công việc sắp diễn ra của dòng họ như hình thức tổ chức lễ giỗ họ, chạp họ quy định số tiền đóng quỹ, quy định thời gian tế tổ, hình thức soạn cỗ và phân công những ai chịu trách nhiệm chính trong những công việc đó v.v... Tuy nhiên, dòng họ Nguyễn Đình ngoài việc họp họ tại nhà thờ đại tôn, hàng quý họp họ còn diễn ra tại nhà thờ của các đại chi, trung chi và tiểu chi. Họp họ là để bàn những công việc cụ thể của dòng họ, đồng thời họp họ còn là sợi dây liên kết từ họ đại tôn đến các đại chi, trung chi, tiểu chi rồi đến các gia đình.

Thứ hai, công tác biên soạn và ghi chép gia phả. Gia phả được hiểu là việc ghi chép về nguồn gốc, lịch sử của đời người qua mỗi thế hệ của một gia tộc. Hiện nay ở Nghi Hợp, dòng họ Trần Đình, Hoàng Duy, Nguyễn Cảnh và họ Bá do điều kiện khách quan lịch sử đã thất truyền và bị mất gia phả, vì thế việc chép gia phả bị gián đoạn một thời gian dài. Đối với họ Hoàng Văn, Hồ Văn, Đinh Văn và họ Chu Văn mới đến định cư sinh sống tại vùng đất này vào một thời gian ngắn (khoảng từ 3 đến 4 đời) chưa có gia phả. Trong khi đó dòng họ Nguyễn Đình, Nguyễn Gia và họ Lê ngoài việc ghi chép gia phả hàng năm các dòng họ đã thành lập sơ đồ phả hệ. Nội dung của gia phả thường ghi chép về lịch sử hình thành dòng họ, thông tin về thân thế sự nghiệp của từng cá nhân trong dòng họ, tên tuổi, tên húy, tên hiệu, ghi rõ năm tháng ra đời và từ trần, ngày kỵ húy, địa điểm mộ táng v.v...

Bên cạnh đó, hàng năm vào dịp đầu năm mới, gia đình có cháu mới sinh được đưa đến nhà thờ họ để làm lễ tạ ơn tổ tiên, nhận họ và ghi chép vào gia phả của gia tộc. Vậy việc ghi chép vào gia phả có vai trò gì đối với xây dựng văn hóa gia đình? Xã hội hiện nay tồn tại đa phần những gia đình hạt nhân, rất ít tồn tại kiểu gia đình truyền thống như trước kia (Tam đại đồng đường, hay Tứ đại đồng đường). Sợi dây huyết thống ấy chỉ giới hạn trong một phạm vi nhất định, sau khi mỗi thành viên lập gia đình sẽ phân

tán ra nhiều chi, phái khác nhau hay còn gọi là gia đình mở rộng. Số người trong gia đình ngày càng đông, không thể nào biết hết các đời trước, đời sau. Chính vì vậy, gia phả là sợi dây liên lạc vô hình, nhưng hữu hiệu nhất để có kết hết thầy con cháu các đời trong gia đình lại với nhau. Do đó chỉ có cách chép vào gia phả mới giúp con cháu ghi nhớ hết mọi người trong nội tộc. Không chỉ cung cấp thông tin về nguồn gốc, ngày giỗ hay địa điểm mộ táng, mà gia phả còn chứa đựng nhiều ý nghĩa sâu xa, đó là đề cao vai trò cội nguồn, tình nghĩa huyết thống. Cho nên gia phả là tài sản tinh thần vô giá của các dòng họ, được biên soạn rất kỹ lưỡng, chi tiết và được giữ gìn rất cẩn thận.

Thứ ba, công tác khuyến học. Từ xa xưa các dòng họ ở Nghi Hợp luôn quan tâm, đề cao công tác khuyến học, khuyến tài. Trước kia khuyến học có ruộng học điền. Khuyến học được dòng họ tôn vinh, khuyến khích bằng nhiều yếu tố vật chất và tinh thần khác nhau. Ngày nay, các dòng họ ở đây vẫn tiếp tục duy trì hình thức này. Nhiều dòng họ tiến hành xây dựng quỹ khuyến học và điều hành có chiều sâu và đi vào hiệu quả. Nhằm đẩy mạnh phong trào khuyến học của dòng họ, hàng năm dòng họ Nguyễn Đình tổ chức lễ vinh danh con cháu đạt thành tích cao trong học tập tại nhà thờ dòng họ, với sự tham dự của hội khuyến học các đoàn thể địa phương (hội khuyến học của xã, của huyện Nghi Lộc). Hiện nay để kết nối với ban khuyến học dòng họ tại quê nhà ở mỗi tỉnh thành, thành phố, dòng họ Nguyễn Đình đã thành lập ban liên lạc khuyến học - mỗi ban từ ba đến năm người - để kết nối với tất cả con cháu thông qua các trang mạng xã hội. Việc kết nối và thiết lập mạng lưới xã hội, tạo điều kiện cho những người sống xa quê hương, luôn cảm thấy được che chở, được gần gũi, được động viên an ủi về mặt tinh thần. Như vậy, việc kết nối mạng lưới từ cá nhân, gia đình, đến các đoàn thể địa phương và các tỉnh, thành phố trong cả nước, vô hình chung đã xây dựng được mạng lưới xã hội học tập rộng lớn. Điều

này không những tạo điều kiện cho phong trào thi đua học tập sôi nổi, mà còn tạo điều kiện cho tất cả các thành viên trong gia đình, dòng họ gặp mặt, giao lưu trao đổi về công tác khuyến học – khuyến tài.

Từ họp họ, biên soạn gia phả đến khuyến học - khuyến tài đều là những hoạt động diễn ra hàng năm ở các dòng họ tại địa bàn Nghi Hợp. Thông qua hoạt động này, một mặt toàn thể con cháu gặp gỡ, ôn lại truyền thống của gia đình, gia tộc; mặt khác là cơ sở để tất cả mọi thành viên duy trì sự đoàn kết, yêu thương, sẻ chia lẫn nhau. Đây cũng chính là sức mạnh của tình đoàn kết, cố kết cộng đồng ở chính trong gia đình và dòng họ.

4.3. Dòng họ tạo ra sự bình đẳng trong quan hệ gia đình - gia tộc

Xã Nghi Hợp là địa bàn với tổng hơn 50 dòng họ khác nhau, dòng họ chiếm số hộ nhiều nhất là dòng họ Nguyễn Đình. Bên cạnh đó, có những dòng họ chỉ từ 50 đến 100 hộ, như dòng họ Lê, Hoàng, Trần Văn. Có những dòng họ chỉ 10 đến 20 hộ gia đình (họ Mạc, họ Chu, họ Trương và họ Đậu). Ở đây các dòng họ không có sự phân biệt giữa dòng họ nhiều thành viên, hay dòng họ ít thành viên; dòng họ bản địa hay dòng họ ngụ cư. Điều này được minh chứng trong các hoạt động của các dòng họ tại địa phương, đó là vào các dịp lễ hội làng, luôn có sự tham gia đầy đủ của con cháu trong các dòng họ, không có sự phân biệt giữa họ này và họ kia.

Thứ hai, dòng họ tạo ra sự bình đẳng trong quan hệ gia đình. Điều đó, được thể hiện trong các hoạt động chung của dòng họ như: giỗ họ, tảo mộ, xuân tế, tôn tạo nhà thờ v.v... Mỗi gia đình đều có quyền tham gia vào các hoạt động đó, không có sự phân biệt giữa gia đình có điều kiện hay gia đình không có điều kiện; giữa người có địa vị xã hội hay những người làm nông, buôn bán, mọi người đều có quyền tham gia và nghĩa vụ đóng góp như nhau.

Ngoài ra dòng họ tạo ra sự bình đẳng giữa các thành viên. Nếu như trước kia việc tổ chức dòng họ theo nguyên tắc “phụ quyền”. Theo nguyên tắc này thì nam giới có vai trò đặc biệt trong mặt tổ chức, cũng như trong các hoạt động của dòng họ. Về mặt tổ chức dòng họ, tính chất phụ quyền thể hiện rõ trong sự phân biệt trường thứ. Đứng đầu dòng họ là tộc trưởng, tiếp theo là trưởng chi, trưởng phái, trưởng nhánh, đàn ông – con trai mới được quyền tham gia vào hoạt động của dòng họ. Nhưng hiện nay tất cả mọi thành viên không kể con gái, con dâu, con rể đều có quyền đóng góp và tự nguyện tham gia vào mọi hoạt động chung của dòng họ, thậm chí bàn bạc những công việc đại sự của dòng họ. Đường như dòng họ đã dần xóa bỏ được ranh giới của nguyên tắc “phụ quyền”, thay vào đó dòng họ đã tạo ra sự bình đẳng trong quan hệ từ người già, trẻ nhỏ, con trai, con gái, dâu rể, cháu nội, cháu ngoại v.v... Như vậy, sự bình đẳng là một quá trình mà các dòng họ ở xã Nghi Hợp đã thích nghi với điều kiện, hoàn cảnh lịch sử xã hội mới, nhằm tạo ra những giá trị phù hợp đáp ứng với sự thay đổi của đời sống xã hội, cũng như quá trình phát triển của đất nước.

5. Kết luận

Qua phân tích, chúng tôi đã chỉ ra rằng, dòng họ có vai trò to lớn đối với xây dựng văn hóa gia đình ở xã Nghi Hợp. Dòng họ nơi đây đã tạo ra những giá trị sâu sắc. Về giá trị đạo đức, đạo lý “Uống nước nhớ nguồn” đã thấm nhuần trong đời sống hàng ngày của bà con gia tộc, biểu hiện trong việc thăm hỏi, giúp đỡ lẫn nhau lúc hoạn nạn. Những giá trị này là kết quả của quá trình được dòng họ nuôi dưỡng và trao truyền từ thế hệ này đến thế hệ khác, tạo nên sự gắn kết chặt chẽ thông qua các hoạt động thường niên của gia tộc. Vì vậy, dòng họ - văn hóa gia tộc có nhiều giá trị truyền thống tốt đẹp, cần được giữ gìn và phát huy trong từng giai đoạn lịch sử xã hội, đặc biệt là trong bối cảnh xã hội hiện nay.

Tài liệu tham khảo

- [1]. Dòng họ Nguyễn Đình. (2016). *Báo cáo tổng kết đánh giá xếp loại gia đình văn hóa*, lưu tại nhà thờ họ Nguyễn Đình, xã Nghi Hợp, huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An.
- [2]. Đảng ủy - Hội đồng nhân dân - Mặt trận Tổ quốc xã Nghi Hợp. (2009). *Lịch sử Đảng bộ xã Nghi Hợp*, Nxb Nghệ An.
- [3]. *Gia phả họ Nguyễn Đình, họ Trần Văn, họ Lê, họ Nguyễn Cảnh*, xã Nghi Hợp, huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An.
- [4]. *Hoành phi, câu đối, sắc phong, bài vị*, tại khu từ đường của dòng họ Nguyễn Đình, xã Nghi Hợp, huyện Nghi Lộc, tỉnh Nghệ An.
- [5]. Đặng Phương Kiệt. (2006). *Gia đình Việt Nam - các giá trị truyền thống và những vấn đề tâm - bệnh lý xã hội*, trang 19, Nxb Lao động.
- [6]. Ngô Đức Thịnh. (chủ biên - 2010). *Những giá trị văn hóa truyền thống Việt Nam*, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
- [7]. *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII*. (2021). Tập I, trang 61, Nxb Chính trị Quốc gia Sự thật, Hà Nội.